

Zaur Allahverdizadə

Vəkillər Kollegiyasının üzvü

AVROPA BİRLİYİNİN “FƏRDİ MƏLUMATLARIN QORUNMASINA DAİR ÜMUMİ QAYDALARİ” (GENERAL DATA PROTECTION REGULATION)

Avropa Parlamenti 4 illik müzakirələrdən sonra 14 aprel 2016-cı ildə “Fərdi Məlumatların Qorunmasına dair Ümumi Qaydalar” (bundan sonra “GDPR” və ya “Qaydalar”) qəbul etmişdir. Parlament, Avropa Birliyi (bundan sonra “AB”) ölkələrinə və bu Qaydaların təsiri altına düşən təşkilatlara onu tətbiq etmək, yəni məlumatların qorunması üçün müvafiq mexanizmlərin işlənilməsi üçün 2 illik müddət müəyyən etmiş və nəhayət Qaydalar 25 may 2018-ci il tarixdən artıq qüvvəyə minmişdir.

GDPR bundan daha əvvəl AB ölkələrində müvafiq sahədə mövcud olan Təlimatlardan daha əhatəli və müfəssəldir. İlk öncə onu qeyd edək ki, həm Qaydalar (Regulations), həm də Təlimatlar (Directives) Avropa Birliyi hüququnda Normativ hüquq aktları olsalar da onlar bir-birindən fərqlənirlər. Qaydalar bütün AB ərazisində tətbiq edilən və AB üzv dövlətləri üçün imperativ xarakter daşıyan normativ hüquq aktlarıdır. Təlimatlar isə bütün AB ölkələrinin nail olmalı olduğu məqsədləri özündə bir növ əks etdirən normativ aktlardır və hər bir AB ölkəsi ayrılıqda bu Təlimatlar əsasında daxili qanunlar qəbul etmək hüququna malikdir.

Hazırkı məqaləmizdə biz GDPR barədə, onun tətbiq dairəsi, iştirakçıları, prinsipləri, məqsəd və vəzifələri, həmçinin Qaydaların pozulması zamanı görülməli məsuliyyət tədbirləri barədə ümumi məlumat verəcəyik.

QISA MƏLUMAT

GDPR 11 bölmə və 99 maddədən ibarətdir və ümumiyyətlə Avropa Birliyi ölkələrini əhatə etsə də (yəni məlumat subyekti, İdarəçisi və operatoru AB-də yerləşdikdə), AB vətəndaşlarına aid məlumatlar ondan kənarada toplanarsa və işlənsə AB-dən kənarada yerləşən təşkilatlara da tətbiq oluna bilər. Lakin Qaydalar sırf şəxsi və məişət məqsədi daşıyan məlumatların onun sahibi tərəfindən işlənilməsinə tətbiq edilmir.

Qaydaların məqsədi AB vətəndaşlarına və sakinlərinə onlara məxsus fərdi məlumatları idarə etmək və AB çərçivəsində ümumi bir qanunvericilik aktı ilə beynəlxalq biznes mühitinə bu sahədə daha uyğun şərait yaratmaqdan ibarətdir. Qaydalar fiziki şəxslərə məxsus fərdi məlumatların işlənilməsi və həmin məlumatların rahatlıqla və azad şəkildə hərəkətinin mühafizəsini tənzimləyir.

ANLAYIŞLAR

Qaydaların 4-cü maddəsi bəzi mühim anlayışlara aydınlıq gətirir. Gəlin onların bəzilərinə nəzər salaq:

Fərdi məlumat, müəyyən edilmiş və ya edilə bilən fiziki şəxslərə məxsus onun adı, ünvanı, telefon nömrəsi, yerləşdiyi yer, sağlamlıq məlumatları, gəlirləri və bank məlumatları daxil hər hansı

informasiyanı özündə ehtiva edir. Həmin fiziki şəxslər isə **məlumatların Subyekti** sayılırlar.

İdarəçi, fərdi məlumatların işlənməsi məqsədlərini və metodlarını müəyyən edən hər hansı fiziki və ya hüquqi şəxs, dövlət orqanı, agentlik və ya başqa strukturdur.

Operator isə İdarəçinin adından fərdi məlumatların işlənməsini təmin edən hər hansı fiziki və ya hüquqi şəxs, dövlət orqanı, agentlik və ya başqa strukturdur.

Fərdi Məlumatların toplanması, istifadəsi, açıqlanması və silinməsi isə onların **İşlənməsi** anlayışına daxildir. *Məsələn, təşkilat tərəfindən ona məxsus ərazinin kameralar vasitəsilə izlənməsi və ya işçinin elektron şəxsi işinin və ya sənədlərinin silinməsi və s. Məlumatın işlənməsidir.*

İDARƏÇİ VƏ OPERATOR

Qaydalar çərçivəsində məlumatların işlənilməsi baxımından yuxarıda anlayışlarını verdiyimiz 2 əsas qrup şəxs mövcuddur: Məlumatın İdarəçisi və Operatoru.

A) İdarəçi fərdi məlumatların idarə edilməsinə, həmçinin onların təhlükəsiz şəkildə mühafizə edilməsinə görə məsuliyyət daşıyır. İdarəçi fərdi məlumatları şəxslərin maraqları naminə və mövcud qaydaların tələblərinə uyğun olaraq qanuni şəkildə əldə etməli və həmin məlumatları yalnız müəyyən edilən məqsəd üçün mühafizə etməlidirlər.

B) Operatorlar isə İdarəçilər tərəfindən və onlar üçün məlumatlar toplayır, təhlil edir və onları mühafizə edirlər. Operatorlar İdarəçilərə xidmət göstərən müstəqil şəxslər və ya təşkilatlardır və yalnız İdarəçinin göstərişi əsasında fəaliyyət göstərirlər.

İdarəçi yalnız AB vətəndaşları və sakinləri qarşısında məsuliyyət daşısa da, Operator yalnız İdarəçi qarşısında məsuldur və tənzimləyici orqanlar tərəfindən təyin edilən audit zamanı İdarəçiyə yoxlama ilə bağlı yardım etmək vəzifəsi daşıyır.

Qaydaların 24-cü maddəsi İdarəçi üçün 4 əsas vəzifə müəyyən edir:

1. İşlənməli məlumatın məqsədinin, həcmnin, tərkibinin müəyyən edilməsi;
2. Məlumatların qorunması üçün texniki şərtlərin mövcud olması;
3. Məlumatın müvafiq daxili qaydalar tətbiq etməklə və həmin qaydaları hamı üçün əlçatan etməklə mühafizəsi;
4. Və təşkilatda Etik davranış qaydalarının mövcud olması.

Bütün bu vəzifələr İdarəçinin, məlumatın işlənməsi zamanı Qaydalarda nəzərdə tutulan tələblərə riayət etməsini təmin edir.

28-ci maddə isə Operator üçün aşağıdakı vəzifələri müəyyən edir:

1. Təhlükəsizlik sistemlərinin mövcud olması;
2. İdarəçi ilə Operator arasında məlumatların işlənməsi və istifadəsi, həmçinin tərəflərin öhdəliklərini əks etdirən müvafiq yazılı müqavilənin olması (Qaydalar həmin müqavilədə göstərməli olan bəzi imperativ normaları özündə ehtiva edir);
3. İdarəçinin razılığı ilə (qeyd edək ki, razılıq ayrılıqda həm müqavilə, həm də ona edilən əlavə və dəyişikliklərə verilməlidir) və İdarəçi ilə Operator arasında mövcud olan müqavilə öhdəliklərinin təmin edilməsi şərti ilə Sub-operatorlardan istifadə edilməsi və onlarla eyni tipli müqavilənin imzalanması;
4. Və nəhayət, Operator tərəfindən işlənməli məlumatın müqavilədə nəzərdə tutulan məqsəddən kənara çıxmasının təmin edilməsi.

Misal: A şirkəti tikinti avadanlıqlarının satışı ilə məşğul olur və əmək münasibətlərinin bir hissəsi olaraq öz işçilərinin şəxsi işlərini saxlayır. A şirkəti İnsan resursları sahəsində fəaliyyət göstərən B şirkəti ilə öz işçiləri barədə fərdi məlumatların işlənməsi və saxlanması barədə müqavilə imzalayır. Burada A şirkəti İdarəçi və B şirkəti isə Operatorudur.

MƏLUMATLARIN QORUNMASINA MƏSUL ŞƏXS (DATA PROTECTION OFFICER)

Təşkilatların Qaydalara əməl etməsinə nəzarəti Məlumatların Qorunmasına Məsul Şəxs (bundan sonra "DPO") həyata keçirir. Qaydalara görə DPO böyük həcmdə fərdi məlumat subyektlərinin mütəmadi və sistematik olaraq monitorinqini həyata keçirən İdarəçi və ya Operatorlar tərəfindən təyin edilməlidir. DPO-lar əmək və ya mülki müqavilə əsasında işləyə bilirlər, lakin bu vəzifə müvəqqəti xarakter daşımamalıdır. İdarəçi və ya Operator DPO-nun əlaqə məlumatlarını müvafiq tənzimləyici orqanda qeydiyyatdan keçirməli, həmçinin ona öz vəzifə öhdəliklərini həyata keçirməkdə lazımi dəstəyi verməlidirlər. Lakin onlar öz vəzifə öhdəliklərinin yerinə yetirilməsi zamanı DPO-ya heç bir göstəriş verə bilməzlər. DPO birbaşa İdarəçinin və Operatorun rəhbərliyinə hesabat verir.

DPO-nun vəzifələri qaydalarda aşağıdakı kimi müəyyən edilmişdir:

1. Məlumat subyektlərinin hüquqlarını onlara bildirməli və onları Qaydalar barədə məlumatlandırmalı;
2. Həmçinin əməkdaşı olduğu Təşkilata Qaydaların tətbiqi barədə məsləhətlər verməli;
3. Risklərin öncədən qiymətləndirilməsini həyata keçirməli;
4. Nəzarət orqanı ilə əməkdaşlıq etməli və həmin orqanla Təşkilatı arasında məlumatın işlənməsi ilə bağlı araşdırmalar aparıldığı təqdirdə əlaqələndirici şəxs olmalı; və nəhayət
5. Təşkilatdaxili şikayətləri araşdırmalı və onlarla bağlı müvafiq tədbirlər görməlidir.

HÜQUQİ ƏSAS / PRİNSİPLƏR

Qaydalar təşkilatlar tərəfindən məlumatın qanunauyğun şəkildə işlənməsinin 6 əsasını müəyyən edir.

1. Bunlardan birincisi, məlumat subyekti tərəfindən məlumatların işlənməsinə icazənin verilməsidir. Bu icazə könüllü olaraq bu və ya digər məqsəd üçün subyektə məxsus məlumatın işlənməsi üçün verilir və onun tərəfindən istənilən zaman geri götürülə bilər. Xüsusi olaraq vurğulamaq istərdik ki, icazə yalnız bir dəfə ümumi olaraq deyil, hər dəfə məlumatın müəyyən məqsəd üçün işlənilməsinə xüsusi olaraq alınmalıdır. İcazə alınması barədə yazılı razılıq anlaşılan və sadə dildə yazılmalı və onu imzalayan şəxs üçün tam aydın olmalıdır.

2. İkincisi, subyektin tərəf olduğu və ya olacağı müqavilənin icrasından irəli gələn öhdəliyin mövcud olmasıdır.

3. Məlumatın işlənməsi Qaydalar çərçivəsində olmalı və qanuni öhdəliyin yerinə yetirilməsi üçün tələb olunmalıdır.

4. Dördüncüsü, məlumatın işlənməsi subyektin mənafeyinin qorunmasına yönəlməlidir. Yəni, məlumat özünə və digərlərinə zərər yetirənə qədər gizli qala bilər.

5. Qanuni maraqların təmin olunması, yəni İdarəçi və ya Üçüncü şəxs tərəfindən qanuni maraqların həyata keçirilməsi üçün məlumatın işlənməsinə yol verilir.

Və ən nəhayət, işlənmə ictimai maraqların təmin edilməsi üçün vacib olmalıdır.

5. Qanuni maraqların təmin olunması, yəni İdarəçi və ya Üçüncü şəxs tərəfindən qanuni maraqların həyata keçirilməsi üçün məlumatın işlənməsinə yol verilir.

6. Və ən nəhayət, işlənmə ictimai maraqların təmin edilməsi üçün vacib olmalıdır.

Qaydaların 8-ci maddəsi 16 yaşına çatmayan uşaqlara məxsus fərdi məlumatların işlənməsinin xüsusi tələblərini müəyyən edir. Uşaqlar daha zəif olduqları üçün onların hüquqlarının xüsusi müdafiəyə ehtiyacı var və bu da onların valideynləri və ya qanuni nümayəndələri tərəfindən təmin edilməlidir. Bunun üçün də 16 yaşına çatmayan uşaqlar barədə məlumatların işlənməsi zamanı mütləq onların valideynlərinin yazılı razılığı alınmalıdır.

MƏLUMATLANDIRMA

Avropa Parlamenti hər bir AB ölkəsinin üzərinə Qaydaların tətbiqinə nəzarət etmək üçün müstəqil tənzimləyici orqanın yaradılması vəzifəsini qoymuşdur. Qaydalara görə İdarəçi fərdi məlumatların pozulması riski yarandığı təqdirdə, bunu aşkar etdiyi vaxtdan 72 saat ərzində təxirə salmadan tənzimləyici orqanı bu barədə məlumatlandırmalıdır. Fərdi məlumatların pozulması dedikdə “qanunsuz olaraq ötürülən, mühafizə edilən və ya başqa şəkildə işlənən fərdi məlumatların təsadüfən və ya qanunsuz məhv edilməsi və ya itirilməsinə, dəyişdirilməsinə, icazəsiz açıqlanmasına yol açan təhlükəsizlik tədbirlərinin pozulması” başa düşülür. Əgər məlumat 72 saatdan gec müddətdə verilərsə, o zaman İdarəçi gecikmənin səbəbi barədə mütləq yazılı izahat vermək öhdəliyi daşıyır. Eyni zamanda İdarəçi, fərdi məlumatların pozulması təhlükəsi yarandıqda subyektləri təxirə salmadan anlaşılan tərzdə yazılı olaraq məlumatlandırmalıdır.

SUBYEKTİN HÜQUQLARI

Avropa Birliyi vətəndaşlarının fərdi məlumatlarla bağlı müəyyən hüquqları vardır. Bunlardan birincisi **məlumat əldə edilməsi** – *right of access* – hüququdur (15-ci Maddə). İdarəçi, subyektinin onun sorğusuna əsasən ona məxsus məlumatla təmin etməlidir. Subyektə verilən ona məxsus məlumat yalnız həmin məlumatların surəti olmalı və həmin sorğuya cavab subyektə pulsuz təqdim edilməlidir. Lakin Subyektin həddindən artıq çox sayda və tez-tez sorğu verməsi İdarəçinin Subyektdən ağılabatan haqq tələb etməsinə gətirib çıxara bilər. Subyektin digər bir hüququ isə **düzəliş etmək** – *right to rectification* – hüququdur (16-cı Maddə). Subyekt İdarəçidən ona aid yanlış və ya natamam məlumatlara müvafiq düzəlişin edilməsini tələb edə bilər. Əgər İdarəçi üçüncü şəxsə həmin yanlış və ya natamam məlumatları artıq vermişdirsə, o zaman subyektin düzəliş barədə etdiyi müraciətlə bağlı üçüncü şəxsə də məlumat verməlidir. Qaydaların 17-ci maddəsinə əsasən subyekt İdarəçidən ona aid məlumatların silinməsinə tələb etmək hüququna malikdir – *right to be forgotten* – **məlumatların Silinməsi hüququ**. Belə halda İdarəçi təxirə salmadan subyektin istəyi ilə ona aid məlumatları silməli və bu barədə subyektə məlumat verməlidir. Burada xüsusilə qeyd edək ki, Qaydaların 7-ci maddəsinə əsasən İcazənin geri götürülməsinin onun verilməsi qədər asan olmalı olduğunu nəzərə alsaq, silinmə barədə sorğulara tez-tez rast gəlinməsi ehtimalı da azdır. **Məlumatların ötürülməsi** – *right to data portability* – hüququna (20-ci maddə) əsasən subyekt ona məxsus məlumatı bir İdarəçidən heç bir əngəl olmadan digər İdarəçiyə ötürə bilər. İdarəçi məlumatın surətini subyektin istifadə edə biləcəyi formatda ona təqdim etməlidir. Həmçinin mümkün olduğu təqdirdə və subyekt tərəfindən tələb edildikdə İdarəçi özü məlumatı digər İdarəçiyə ötürə bilər. Qanunla təmin edilən hallarda və ya hər hansı ictimai maraqlara toxunduğu zaman subyekt ona məxsus məlumatın işlənməsinə etiraz edə bilər. **Etiraz etmə** - *right to object* - **hüququna** əsasən subyekt həmçinin marketinq məqsədilə ona məxsus məlumatlardan istifadəyə istənilən an etiraz edə bilər. İki hal istisna olmaqla İdarəçi subyektin etirazını aldığı an məlumatın işlənməsini dayandırmalıdır: Birinci halda, əgər İdarəçinin həmin məlumatın işlənməsinə hüquqi əsası varsa, ikinci halda isə məlumatın işlənməsi subyektin fərdi hüquqlarından daha üstündürsə. *Buna misal olaraq, şəxsin sağlamlığı barədə məlumatların cəmiyyət üçün təhlükəli olan epidemiyanın qarşısının alınmasına görə işlənməsini göstərmək olar.*

subyekt həmçinin marketinq məqsədilə ona məxsus məlumatlardan istifadəyə istənilən an etiraz edə bilər. İki hal istisna olmaqla İdarəçi subyektin etirazını aldığı an məlumatın işlənməsini dayandırmalıdır: Birinci halda, əgər İdarəçinin həmin məlumatın işlənməsinə hüquqi əsası varsa, ikinci halda isə məlumatın işlənməsi subyektin fərdi hüquqlarından daha üstündürsə. *Buna misal olaraq, şəxsin sağlamlığı barədə məlumatların cəmiyyət üçün təhlükəli olan epidemiyanın qarşısının alınmasına görə işlənməsini göstərmək olar.*

İdarəçi yuxarıda göstərilən hüquqlar əsasında subyektədən sorğu alan kimi təxirəsalmadan və hər bir halda 1 ay müddətində subyektin sorğusuna cavab verməli və ya həmin sorğu əsasında gördüyü işlər barədə onu məlumatlandırmalıdır. Sorğuların sayının çox və mürəkkəb olması səbəbindən bu müddət daha 2 ay uzadıla bilər.

MƏSULİYYƏT

Hər bir subyekt, vətəndaşı olduğu və ya yaşadığı AB ölkəsində mövcud olan tənzimləyici orqana qaydaların pozulması ilə əlaqədar şikayət ünvanlaya bilər. Tənzimləyici orqan şikayətlərə baxaraq onları araşdırmalı və onların gedişi barədə subyektə məlumat verməlidir. Əgər tənzimləyici orqan 3 ay ərzində şikayətə baxmazsa və ya ona baxılması və ya nəticəsi ilə əlaqədar subyektə məlumat verməzsə subyekt tənzimləyici orqana qarşı onun yerləşdiyi ölkənin məhkəməsinə müraciət edə bilər.

Subyekt həmçinin İdarəçiyə və ya Operatora qarşı qaydalara riayət edilməməsi nəticəsində subyektin hüquqlarının pozulması və dəymiş ziyan tələbi ilə İdarəçi və ya Operatorun yerləşdiyi və ya özünün yaşadığı AB ölkəsi məhkəməsində iddia qaldıra bilər.

Tənzimləyici orqan Qaydaların pozulması ehtimalını aşkar etdikdə, həmin təşkilatlara Xəbərdarlıq və ya Təhmin elan edə bilər. Bununla yanaşı Tənzimləyici orqan Qaydaların pozulması ilə əlaqədar hər hansı inzibati cərimənin tətbiq edilib-edilməməsinə qərar verə bilər və bu zaman cərimənin məbləğinin müəyyən edilməsi zamanı hər bir işə fərdi yanaşmalıdır. Pozuntunun dərəcəsindən asılı olaraq tənzimləyici orqan təşkilatın ümumi illik gəlirinin 4%-i və ya 20 milyon avro həcmində - hansı daha yüksək olarsa – inzibati cərimə tətbiq edə bilər.

EKSTRATERRİTORİALLIQ

Təşkilat AB ərazisindən xaricdə yerləşdikdə, lakin AB vətəndaşlarına məxsus fərdi məlumatların işlənməsini həyata keçirdikdə və ya AB ölkələrinə mallar və ya xidmətlər təklif etdikdə artıq həmin təşkilat da AB-dən xaricdə yerləşməsinə baxmayaraq Qaydaların təsir dairəsinə düşür.

Məsələn, Azərbaycanda yerləşən bir təşkilatın AB vətəndaşlarını işə cəlb edərək onlara məxsus fərdi məlumatları toplaması və ya digər bir misal, malların və ya xidmətlərin göstərilməsi zamanı: əgər Azərbaycanda yerləşən təşkilatın qiymətləri Avroda göstərilirsə və ya telefon nömrələri +994 kodu ilə qeyd olunmuşdursa (bu o deməkdir ki, siz Azərbaycan xaricindən zənglər qəbul etməyi gözləyirsiniz) və ya AB-də yerləşən istifadəçi və ya müştərilərinizə zamanətçi (reference) kimi istinad edirsinizsə, bütün bunlar artıq təşkilatın malların satılması və ya xidmətlərin göstərilməsi üçün hədəfinin AB bazarı olduğunu göstərir.

NƏTİCƏ

Qaydaların 25 may 2018-ci il tarixində qüvvəyə minməsi ilə 95/46/EC sayılı Təlimat qüvvədən düşmüşdür. GDPR-ın Təlimat kimi deyil, məhz Qaydalar kimi qəbul edilməsi milli hökumətləri ayrı-ayrılıqda öz ölkələrində Təlimat qəbul edərək onu tətbiq etməsini şərtləndirmir – Qaydalar birbaşa tətbiq edilir.